

НАУКОВЕЦЬ ІЗ “ФЕРМЕНТОМ ЛЮБОВІ”

Віталій Григорович Дончик – літературознавець і громадський діяч, який своєю діяльністю утверджував український вектор вітчизняної гуманітаристики.

Один із чільних творців Народного руху України. Людина непересічного розуму й великого серця, він був порадиником для молодих дослідників, гуртуючи навколо себе літературознавців різних поколінь. Завжди радів успіхам колег, а водночас був вимогливим до себе й інших, не дозволяв “пониження планки”. Критика Віталія Григоровича завжди була конструктивна, присутня й “людяна”. Напевно, люди його покоління, які пройшли випробування доби “стукацтв і доносів”, епохи “червоної чуми”, були наділені особливим гуманістичним світоглядом. Для Віталія Григоровича у світі письменства завжди важила роль людини. Антропоцентричність, повага до “Іншого”, уміння чути думку, якої не поділяєш, вирізняло Віталія Дончика-фахівця. Не раз він наголошував на тому, що не приймає категоричності в науці: там, де є сповідування лише однієї позиції, немає справжнього літературознавства. В. Дончик був демократичним і шляхетним, його позиція в науці була спрямована на об’єднання, досягнення конструктиву, витворення спільного гуманітарного щита супроти форм імперської агресії (русифікаторства, гібридної війни тощо).

Як проникливий аналітик він умів дуже тонко відчувати художнє слово, мав чудовий естетичний “слух” і художній смак. Віталій Григорович зміг створити школу наукового думання, яка послугоувалася його підходами. Для науковця літературний процес – це жива, рухома система зі своєю динамікою й логікою саморозгортання в часі. Як керівник наукового академічного проекту “Історія української літератури у 12 томах” він об’єднав навколо себе дослідників різних історичних періодів української культури – від давнини до сьогодення. І в кожному томі відчуваєш “підходи” В. Дончика – академічну стриманість і водночас прагнення живої думки, яка нуртує й захоплює тебе. Здебільшого вже надруковані томи засвідчують: Віталій Григорович був майстерним науковим редактором, котрий умів “причісувати” наукові тексти, об’єднуючи їх в історію. Для нього дуже важив історизм як чинник сприйняття літературного процесу, бо письменство мислилось не замкненим феноменом, а лише динамічним саморухом, який на кожному етапі має щось від попередників і водночас генерує те, що втілять уже наступники.

Віталій Григорович був одним із останніх, із ким можна було впродовж годин спілкуватися на різні літературні теми й навкололітературні сюжети. Він переймався життям у Спільноті письменників, уболівав за її подальшу долю, не приймав чвар і розсвареності в керівництві. Його непокоїв певний занепад у жанрі літературних

оглядів, доволі популярних у 1980 – 1990-х роках. Проте ці тексти зійшли нанівець у ХХІ ст., коли газетний формат не дає змоги здійснити панорамний, ґрунтовний огляд літературного процесу бодай упродовж року, не кажучи про п'ятиріччя чи десятиріччя. Як голова журі премії імені О. Білецького він прагнув стимулювати розвиток літературної критики, вручаючи нагороду активним творцям сучасного літературно-критичного процесу. Академік, визнаний у науковому світі фахівець, він водночас уважав літературну критику чинником, потрібним для посилення самої літератури. Віталій Дончик – один із найавторитетніших і найцікавіших літературних критиків 1980-х років.

Віталій Григорович належав іншій епосі. За довгий життєвий шлях науковцеві випало бачити й пережити різне: доноси, ідеологічну критику, несправедливі звинувачення; та завжди він був на боці української національної ідеї, про яку писав не раз на сторінках періодики. Він підтримував українське літературознавство, закорінене в художнє слово. Мав деякий скепсис щодо теоретичного підґрунтя багатьох сучасних дисертацій, у які інкорпоровано напрацювання західних шкіл; волів, щоби вітчизняна гуманітаристика виробила свій теоретичний потенціал, який був би зумовлений специфікою розвитку передусім української літератури. В. Дончика можна назвати одним із найточніших літописців нашого часу, котрий уважно стежив за появою молодих авторів, був у курсі найважливіших мистецьких подій. Його цікавив вимір культури як простір полілогу. Науковець ніколи не був дистанційованим від осмислення зовнішнього світу, його культури й літератури. Бував у США, зізнавався, що мріє відвідати Велику Британію, але, на жаль, цього так і не судилося здійснити.

Віталій Григорович іще студентом доволі добре опанував англійську мову, його вчителем був Ілько Вакулович Корунець, сьогодні знаний історик і теоретик перекладу. Ще в лютому учень був на ювілеї свого наставника. Зрештою, 2017 року, до ювілею академіка (15 квітня йому виповнилося 85), побачив світ біобіліографічний покажчик його найважливіших праць. В. Дончик свідомо подав у цьому довіднику не все, а лише те, що має вартість для сьогодення. Адже дещо було написано на догоду тодішній добі, бо в цьому полягала стратегія виживання, щоби водночас писати чудові й потрібні для утвердження українського слова огляди української радянської літератури, яка насправді у своїй іманентній сутності не мала нічого “радянського”, ідеологічного (творчість Григора Тютюнника та ін.). Пишучи історію літератури за тих часів, науковець мав у першому рядку вписати письменника в канон радянської літератури, “радянської естетики” (що сьогодні видається оксюморонним), а вже далі розкошувати в його творах, окреслюючи найважливіше, що визначає особливості того чи того митця. Науковий вишкіл В. Дончика формувався у творчому діалозі з О. Білецьким, Л. Коваленком та іншими літературознавцями.

Останні роки життя вчений присвятив академічній 12-томній “Історії української літератури”. Це колективний проект Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, а також багатьох інших вітчизняних наукових інституцій. Віталій Григорович не відмовився від ідеї “історії літератури”, яку було критиковано в західному літературознавстві постмодерністського періоду. Перші томи цього проекту засвідчили його наукову важливість, питому якість і соціальну значущість. Науковець зауважував, що вивчаючи “й осмислюючи історію літератури” теперішні дослідники часто “ідуть до досліджуваного матеріалу з наперед заготовленими мірками, з лекалом (нерідко, як це часто буває, зарубіжного виготовлення) та із самовпевненою вірою, що застосовуваний метод – це універсальна відмичка від усіх замків. Матеріал (художні твори, пам'ятки, джерела, тексти), з яким уступає в діалог історик літератури, має такі ж права, як і його дослідник, більше того, саме він часто диктує правила гри і його (це непреложно) маємо чути, а не нав'язувати “несродного” йому. “Джерела мають право вето”, – як на мене, дуже точна формула Рейнгарта Козеллека” (стаття “Якщо з позицій національних і конструктивних”, див. у його кн.: “Доля української літератури – доля України”).

Науковець ніколи не боявся відвертих і чесних дебатів, завжди був готовий захищати власну позицію; ніколи не ховався за авторитетами й підтримував багатьох

молодих дослідників (нині – уже поважних літературознавців, як В. Моренець, Ю. Ковалів, О. Пахльовська, П. Іванишин, О. Баган та ін.).

Праці В. Дончика останніх десятиліть наголошують на потребі долати небезпечну міфологічність радянської науки, у якій українська культура розвивалася в “колиці трьох братніх народів”. “...Перше з моїх принципових міркувань у цій книжці таке. Не тільки тому, що це дві культури, духовно й ментально відмінні (“У їх народ і слово і у нас народ і слово”, – писав Т. Шевченко); не тільки тому, що такому цілеспрямованому кількасотлітньому нищенню (геноцид!) національно-духовних основ народу, яке тривало в царсько-більшовицькій російській імперії, аналогів у світі немає; не тільки тому, що стосунки літератури колоніальної та літератури імперії – це ніколи не діалог, не творче змагання, навіть не конкуренція (яка конкуренція з наперед запрограмованим фіналом?); а, виходячи із зовсім інших обґрунтувань, іншої, сказати б, методології, маємо докорінно змінити наше ставлення до того, що означалося в колишні часи поняттями співдружність, взаємовплив, а далі й узагалі – *взаємозближення культур*” (“Про історію літератури, якої досі не було”; див у кн.: “З потоку літ і літпотоку”). Особливість праць В. Дончика в тому, що його дослідницький погляд має здатність проектуватися з різних кутів зору, що допомагає і в напрацюваннях минулого бачити раціональне зерно.

Віталій Григорович – людина великого серця, він утверджував думку про “емоційність науки”, про важливість “людського” в літературознавстві, яке під впливом західних тенденцій часом надміру “затеоретизовувалося” й унікало оцінок. “Наші прагнення щонайпроникливіше і найправдивіше досягнути сутність і неповторність українського художнього слова, надто Шевченка, Франка, Лесі Українки, інших класиків не можливі не лише без наукових заглиблень і відкриттів, а й без пристрасних роздумів, співпереживання, емоційних реагувань, натхненних пошуків і любові. Так, так. Справжня наука, творена не тексторобами, а особистостями, також містить – більш чи менш приховано – великий і вічний фермент любові” (“*Пріоритети: ґрунтовність, виваженість, сумлінність*”; у кн.: Скупейко Л. *Апологія особистості: статті про Лесю Українку*). Учений хотів, щоб молоді дослідники не боялися оцінювати, щоправда, роблячи це виважено й коректно. Багато років він був головним редактором журналу “Слово і Час” (раніше “Радянське літературознавство”), який став важливим інструментом об’єднання філологічних ідей, україноцентричних у своїй суті.

Внесок В. Дончика в літературознавство, критику й публіцистику величезний і досі не оцінений належно. Він був людиною, яка глибинно, усім серцем любила власну справу; науковцем, котрий активно відстежував літературний процес, не ангажуючись у різні навкололітературні групи; як дослідник визнавав чуже право на власну думку, ба й помилкову, на інакшість, був виваженим і шляхетним, а водночас в останніх розвідках прагнув “поліфонічності”, щоб його книжки не були монологом, а перетворювались на полілог, дискусію з різними іншими думками й голосами світу літератури та літературознавства.

Віталій Григорович Дончик об’єднував різні шари пам’яті культури, наголошуючи на важливості україноцентризму й загалом конструктиві в усьому, що стосувалося розвитку української гуманітарної думки.

Дмитро Дроздовський

